

FALUSI MÁRTON (1983) Budapest

FALUSI MÁRTON

Szabályszerű szabályszegés vagy szabályszegő szabálykövetés?

Kenyeres Zoltán: Harmadik csöngetés.

Visszahumanizálási kísérletek. 2010–2018

A vita nem most kezdődött, nem is fog véget érni soha, sőt, nyugvópontra sem jut. Az irodalomértés mibenlétét a sokrétű irodalmi mező öleli körbe; nyelvi és ideológiai normái filozófiai premisszákat és kanonizáló hatalmi mozzanatokot avatnak szakmai meggyőződéssé. Vitán felül áll, hogy az irodalomtudós „nyelvinsége” (Gadamer) a *par excellence* irodalmi probléma; a teoretikust ugyanúgy megilleti a saját nyelvi terrénumának elhatárolásához és műveléséhez fűződő jog, mint a szépíró. Mi tagadás, e nemes feljogosítás, jogkiterjesztés áramlatával szemben hat az az elvárás, hogy a „tudományos” vizsgálódások fogalmairól, interpretációs vagy empirikus módszereiről közmegállapodás szülessék, a tudós pedig vesse alá magát közössége szabályrendjének; s ne csupán a csoportkohézió, hanem a textuális koherencia, a falszifikálhatóság, a számonkérhetőség, a visszakereshetőség, a diskurzusképeség biztosítása végett. Thomas S. Kuhn valami ilyesfélét hívott paradigmának, s ezt vizsgálta Robert K. Merton tudományszociológiája is. A szépirodalmat mint művészi tevékenységet viszont szubverzivitása miatt becsüljük (ha ugyan becsüljük); a rögzült konvenciókat felrúgó, a fennállóra ösztözet zúdító, a „kihúlt közép kultúrát” (Bergyajev) fölmelegítő, a begyöpösödött konformitásból kibillentő, a szenzomotorikus ingerfeldolgozást gátló jelenségeként ruházzuk fel érvényességgel. Aki „elméletész”, maradjon kiszámítható, hivatkozzon tisztességesen; aki alkotó, okozzon meglepetést, váljék hivatkozási alappá. Persze bonyolítja ezt a helyzetet, hogy a művészet működése is hagyományelvű, a tradíció megváltoztatása is bizonyos tradicionális eljárásokkal mehet végbe – ilyen például a metafora, de valamennyi retorikai eszköz, amely a hétköznapi nyelvhasználatot borítja föl –, és a tudományos beszédmódok is változékonyak, sőt, alakulástörténetük is nagy formátumú egyéniségek fellépéséhez kötődik. De azért mégsem ugyanaz a mechanizmus forog a kétféle gondolkodás tengelyében. A művészt – Ricoeur fejtegetéseire sandítva – inkább mint szabályszerű szabályszegést, a tudományosat pedig mint szabályszegő szabálykövetést határozhatjuk meg; hiszen előbbi méltánylásához a sejtetés, a homályosság, a többértelműség eszközei sokat hozzátesznek, míg utóbbit világossága, megvilágító ereje fémjelzi. Szociológiai oldalról nézve a művész magányos zsenije, egyedülállósága feltétlen érdem (őhöz csak epigonistái „hasonlók”), ám a tudóst csakis tudományos közössége mérheti meg. Az alkotóművész társai sokkal inkább a nagy elődök, a klasszikusok; a teoretikust jobban nyomasztja a kortársak közé való beilleszkedési kényszer. Jóllehet ugyanolyan ritkán fedezik föl holtában a még életében háttérbe szorított írókat, mint az elszigetelődött irodalomtörténészt.

Ám madártávlatból az irodalmi mezőt a primer művek és az olvasók népesítik be; s nagy a baj, ha nem ismernek egymásra, vagy nem is keresik egymást. Vajmi keveset ér az a tudományos közeg, amelyik nem katalizálja a folyamatot, hogy a mű és a befogadó szót értsenek, megtalálják a közös hangot; sőt, a műalkotásokat másodlagosaknak tekinti specializált tudományos érdeklődéséhez képest. A mű nem szolgálhat ürügyként valamely meggyőződés alátámasztására, ám az értelmező nem is szolgálthatja ki magát a műnek, azt tettetve, hogy önmagáért beszél. A mai magyarországi diszkurzív tudományosság hajlamos abba a hibába esni, hogy szemlélete szolgásgorba taszítja az irodalmi alkotást, amely így – a hagyománytörténésbe belehelyezkedő megértő szándék nélkül – meg sem képződhet a (kollektív) szubjektum számára. Ráadásul, s ez tudományosságának sarokköve, összevegyíti az irodalomkritika és az irodalomtörténet módszereit, a két – diakrón és szinkrón – nézőpontot, s pozícióját a temporalitás fölé helyezi.

Miért kezdem efféle általánosságokkal a kritikát? Kenyeres Zoltán vaskos, a 20. századi magyar irodalomtörténetet jószerivel átkaroló kötete az irodalomtörténet írásmódját, a magyar irodalom-

történet beszédlehetőségeit olyan provokatívan (és tegyük hozzá: produktívan) firtatja – mondhatnánk, kesztyűt dob az *establishment*nek –, akárcsak egy vérbeli extravagáns művész, talán a százzadelőről. Nyakában vörös sál lobog, egyik kezében abszint, másikban párbajtőr. A cím és az alcím is árulkodó, hiszen a *Harmadik csöngetés* egyszerre utal a nagy hatású tanári pályafutás tapasztalatainak összegzésére, sőt akár az Úrfelmutatásra a szentmise liturgiájában, de – negatív konnotációként – az utolsó figyelmeztetésre is. Valami veszélybe került, s a veszély elhárításáért haladéktalanul cselekednünk kell. Az alcím viszont a műfajmegjelölés helyett – vagy éppen akként – *visszahumanizálási kísérletekről* tudósít. Nem meglepetés, hogy a „kísérlet” kifejezés – gondolat-kísérletként az esszé eredeti jelentése – hangsúlyos szerepet kap, s előrebocsátja a szerző irodalmi szemléletmódját; annál zavarba ejtőbb azonban a „visszahumanizálás” programja. Zavarba ejtő? Többszörösen is, elvégre a fogalomválasztás magyarázatáról a könyv felezőpontján, a beszédhelyzete szerint nekem szóló, *Levél a visszahumanizálásról* címet viselő rövid esszélevél gondoskodik. Esszélevél, „email levél”, sőt manifesztum, amelyben csakugyan programot ad az irodalomtörténehez; kiváltképp megtisztelő, hízelgő, hogy magam is hivatkozássá váltam. Idáig érve az olvasásban, s innen visszatekintve még világosabb a tanulmánykötetekhez mérten feltűnő műfaji sokszínűség funkcionálitása. Több mint egyszerű játék: példamutatás.

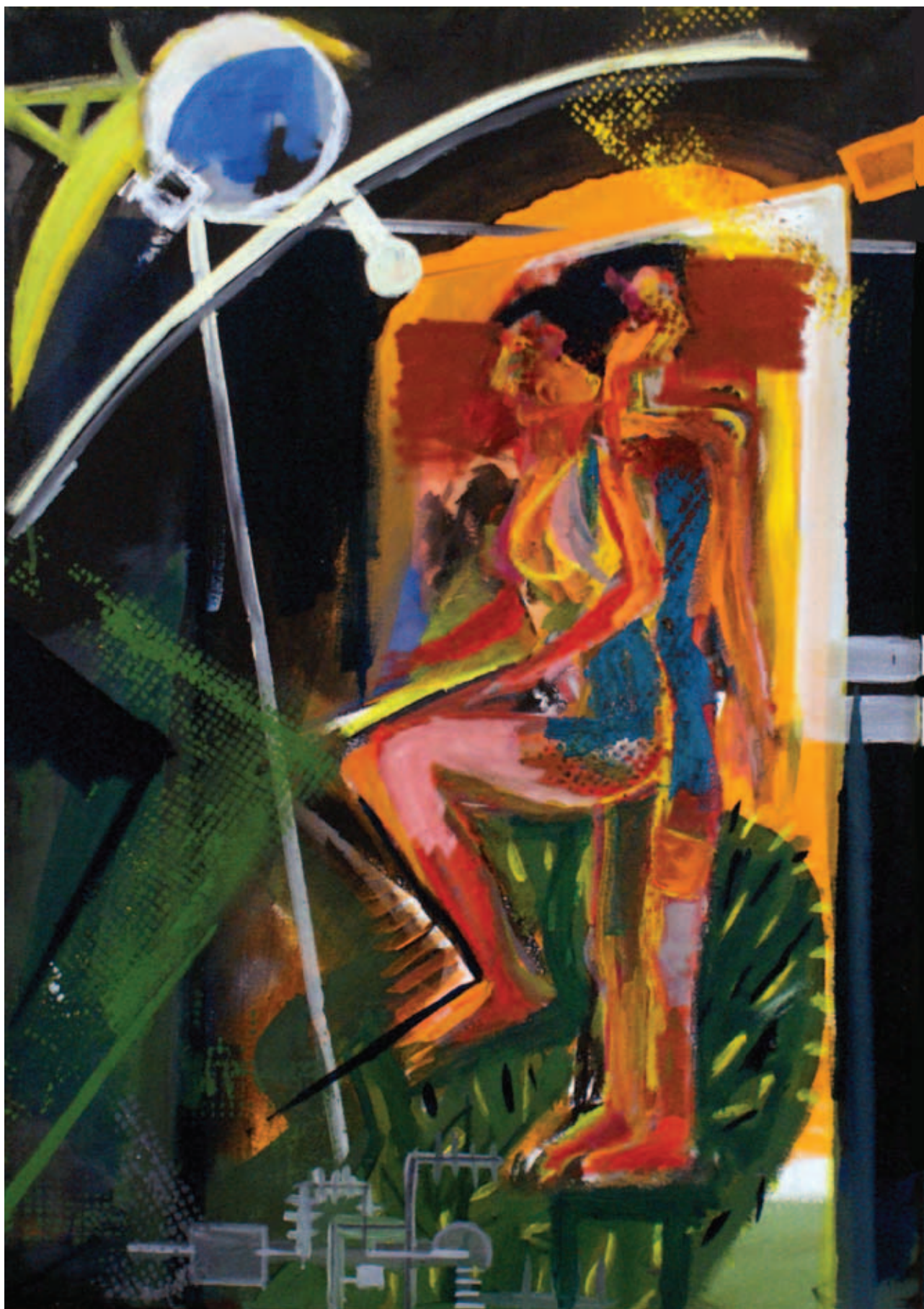
Lépjünk hát a kanyargó ösvényekre, amelyek labirintusszerűen vezetnek el a tézisekig. Nem csupán egy írásban bukkan föl az axióma, miszerint olyan, hogy irodalomtörténész, nem létezik, az ember vagy *író*, vagy *tanár*. Ezzel indokolta Kenyeres Zoltán kutatóintézeti státusának egyetemi katedrára cserélését; e biografikus motívumnál mégis fontosabb a teoretikus: a kortárs magyar irodalomértés a tudományosság örvén jutott zsákutcába. Ami ma az irodalomtudományos „mainstream” – transz-, poszt- vagy inhumanista – paradigmája, nem hagyja kibontakozni az irodalmi mű természetét, ehelyett kisajátítja, fogságba ejti, érdekei alá rendeli azt. Mindjárt az *Előszó helyett* azzal indít, hogy Arany János bejelentkezik az író kaputelefonján, s a novellába illő szituáció alkalmat kínál az Arany-életmű fölötti tűnődésre. Ily módon is kijelöli Kenyeres az irodalomértés beszédmódjainak képzeletbeli kontinuumában a szigorú „tudományosságtól” lehető legtávolabbra eső szélsőértéket, a „szépirodalmi”.

Visszatérés ez persze, nem hitelrontás, s nem árt megállapítanunk, hová is. A századforduló, a Nyugat három nemzedéke Babbitstól, Kosztolányitól, Gyergyai Alberttől egészen Vas Istvánig (az irodalomtörténész legszűkebb kutatási területét említve) éppúgy, mint a népi írók és az újholdasok esszéket áldoztak az irodalomtörténet-írás oltárán. Igaz, a 20. század java, nagyjából az 1970-es évekig úgy telthetett el, hogy a „szakmabeli” tudósok nyelvhasználata sem ütött el markánsan az irodalom mibelétével vesződő belletristákétól. Közülük Sötér Istvánnak és Bóka Lászlónak például külön írást szentel Kenyeres; nem is beszélve – a szerző gyakran szóba hozza őket – Horváth Jánosról vagy Czine Mihályról. De meggyőző idézetet találunk erre vonatkozóan Kuncz Aladár 2017-ben, a Kriterion Könyvkiadó és az Országos Széchényi Könyvtár jóvoltából megjelentetett, korábban kiadatlan két – a *Toldy Ferenc* és *A magyar irodalomtörténet elméletének és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta* című – értekezésében. Ez utóbbiban, amely 1908–10 között készült, véletlenül éppen Kenyeres könyvével párhuzamosan olvastam a következőket. „Nem tudom, nem lesz-e állításum túl merész, ha a mai, modern irodalmi kritika fejlődésének legfőbb tulajdonságát abban látom, hogy amennyiben kezd jobban elválni a szorosán vett tudományoktól, annyiban közeledik a szépirodalomhoz, illetve a regényhez. [...] Az irodalomelmélet ma egy külön tudomány, mely azonban művészi eszközeinél fogva, s éppen annál a viszonynál fogva, melyben az irodalommal van, a tulajdonképpeni tudományok közül inkább a szépirodalomhoz kívánczik. Talán úgy jellemezhetjük a modern irodalomtörténet-írást leginkább, ha szépirodalmi tudománynak nevezzük.” E merész kijelentésével Kuncz Aladár korában nem állt egyedül, s nem közösitették ki miatta. Ő maga Kemény regényelmélete és korának francia irodalomtörténet-írása kapcsán veti papírra, de az idő tájt próbálta megnevesíteni Jászi Oszkár is a „tudományos publicisztika” hibrid fajtáját. Ám Kenyeres tabudöntőgető, hiszen ki meri manapság etalonként fömutatni akár az esszéíró nemzedék irodalomképét és kultúra-fogalmát.

Kenyeres időben visszamenve először Szekfű Gyulát és Crocét hívja segítségül alapvetésének kifejtéséhez, amelyet a legtöbb írásában – a téma tárgyalása közben – mindig tovább árnyal. „Nálunk az a törekvés, hogy minél jobban hasonlítsunk a természettudományok objektivitás-mércéjéhez, nem hozzáad valamit munkánk értékéhez, hanem elvesz belőle: elveszi belőle a személyes

HOLLÓ ISTVÁN, Pár növényekkel, 2018

HOLLÓ ISTVÁN, Pár parabolaantennával, 2018

átélés érvelő erejét” – így fogalmaz a *Magyar századfordulóban*. Köztudott, hogy a természettudományok mintaszerűségére a pozitívizmus törekedett, s éppen ennek ellenhatásaként indult hódító útjára a szellemtörténeti iskola. Erős vád a mai, posztstrukturalizmuson edződött diskurzussal szemben, hogy visszasüllyed a századfordulóba. Az irodalomtörténet-tudomány mostani, „szcientista” időszakát ezzel együtt Kenyeres olyan átmenetnek ábrázolja, amelynek eredményei „az önkényes tudományirányítás ellenszereként”, egy bizonyos ideig (a szocializmus megszűnéséig feltétlenül) „jótékony hatást” fejtettek ki, de módszertanuk mára öncélúvá merevedett. A humaniorák sajátos időfogalmának és pluralizmusának védelmében emeli föl szavát – Karl Poppert, Lakatos Imrét és Paul Feyerabendet is citálva –, hogy „a különböző feldolgozási szempontok és eltérő nézőszögek lehetséges egyenértékűségét is” el tudjuk fogadni.

Popper kritikái racionalizmusa és Feyerabend módszerellenes szkepszise – amely a tudományosság és az államiság szétkapcsolását is előrevetíti – persze inkább két újabb végpontja a tudományelméletnek. Feyerabend ilyenformán Poppernek csördít oda: „semmilyen irányban nem lehet úgy haladást elérni, hogy ne gátolnánk a haladást más irányba” (*A tudomány egy szabad társadalomban*). Ha a haladásnak egyetlen üdvözítő irányt szabunk meg, nem korlátozzuk-e szükségképpen a szabad társadalmat? Nagyban különbözik egymástól a teóriák szakadatlan fejlődésébe, fokozatos kifinomulásába, a tudás, az ismeretek kumulációjába vetett hit (kritikai racionalizmus) és a különféle szemléletmódok váltakozását, akár bizonyos megközelítések ciklikus visszatérését megfigyelő realiztikus attitűd a társadalom- és bölcsészettudományokban. Kenyeres inkább az utóbbi, a frankfurti iskolához (is) köthető beállítódás szellemében gondolkodik (ki is mondja, hogy a frankfurtiak filozófiáját sajnálatosan kevésbé recipiálta a magyar irodalomértés), amely a történelemre úgy tekint, hogy a módosuló körülmények új módszerekért kiáltanak az elidegenítő és eldologiasító régi rend reprodukcióját megakadályozandó. A *Magyar századforduló* konklúziója is azt az eszmetörténeti folyamatábrát vázolja föl, amely szerint „az irodalom a Nyugathoz vezető úton, a zeneművészet Bartók és Kodály fellépésével, a képzőművészet Nagybányával, a tudomány a torziós ingától kezdve mind egy irányba mutatott, a fejlődés irányába”. A társadalom fejlődésének tehát van abszolútértéke, amelyhez viszonyítva fejlődik, s modernizációját a művészetek támogathatják, még ha ebben az esetben abszolút viszonyítási pontunk nincs is; a tudományos módszerek viszont csakis annyiban fejlettek, amennyiben támogatják ezt a társadalmi fejlődést. Más kérdés – s erre Kenyeres, akárcsak a magyar eszmetörténészek is általában, minduntalan rámutat –, hogy a magyar társadalom és politika mégsem a fejlődés útját járta a 20. században; miként ezt Ady, Szekfű, Jászi és Bibó szereptudata, történelmi víziója egyértelműsítette.

Kenyeres nem kívánja az irodalmi műveket semmiféle társadalmi haladáselv nevében lefoglalni, nem instrumentalizálja őket. Amikor a derű winckelmanni, a románc és a tragikum lukácsi-Németh G. Béla-i, valamint a metafizikus és az ironikus Rorty-féle minőségeinek fényében veszi szemügyre Babits és Kosztolányi életművét, korántsem kizárólagosan kategorizál. „Jól kimagyaráztuk eddig szegény Kosztolányit a metafizikus hangoltságból, és elindítottuk az értelmezést egy olyan úton, amelynek egy későbbi, sokkal későbbi állomására az lesz majd kiírva: Posztmodern. Tehát semmi metafizikus hangoltság, semmi tragikum, semmi katartikuság? Csak mosoly, derű, játék, kis szentimentalizmus? Vagy mégsem? Csak máshol kell keresni a kimagyarázott minőségeket, nem az egyes írások esztétikai élményében-tapasztalatában kell keresni, hanem az egészben? A személyben magában? Sorsának fogadtatástörténetében? A sors mint műalkotás?” Éppen ez a vívódás, a bizonytalanság nyílt beismerése idegen attól az irodalomszemlélettől, amelytől a szerző berzenkedik, s amellyel perlekedik. Egyre több filozófiai disputába bocsátkozik ez a szemlélet, s egyre kevesebbet törődik voltaképpen tárgyával, az irodalmi műalkotással. Kenyeres komoly érdeme, hogy nem a filozófiát utasítja el, abban nagyon is járatos, hanem a doktriner értelmezéseket. Esszé-stílusában oldja föl a történetírás régi apóriáját is. A historizmus – amely a korszakoknak autochton érvényességet, sajátlagosságot tulajdonít – nem képes összekapcsolni a múltat a jelennel (minden irodalmi művet a saját korának történelmi kontextusában, ízlésvilágában kell megítélnünk); a teleologikus-eszkatologikus szemléletmód pedig a korszakokat az őket követők felé való haladásban ragadja meg, így viszont analeptikusan bizonyos fejlődést, tökéletesedést igazol (minden irodalmi mű a későbbiek előkészítője). Kenyeres számára a korszakok – többről izgalmas panorámát is fest – önértékkel rendelkeznek; egyik sem értékesebb a másiknál, s a kortárs irodalom teljesítményeinek is csodálattal adózik.

E téren két igazán avantgárd irodalomteoretikai gesztust is tesz a továbbiakban, amelyek a maguk túlzó módján már-már ironikusnak is tekinthetők. Nem feltétlenül *ad absurdum* vitelük a mértékadó – jócskán hagynak bennünk hiányérzetet –, hanem az irányvétel abszurdítása; pontosabban az, hogy milyen mértékben ellenkezik a bevett gyakorlatokkal. *A cinizmusról... Kosztolányi-ról* hosszú szemelvényeket gyűjt össze a cinizmus fogalomtörténetéhez, s csak az írás végén fűz kommentárt hozzájuk. Mi lehet a mögöttes szándék? Alighanem a vélemények sokféleségére int, és azok tudomásulvételére. Mikor volt Ady a fontosabb, mikor Babits és Kosztolányi? Jelentésmódosulásai révén a „cinizmus” akár egy olyan komplex ars poetica, esztétikai hitvallás központi magvának szerepét is betölthetné, mint amelyet betölt például Földényi F. Lászlónál a „melankólia”. A nemzetközi művészeti szcénában magukat kellettő áruk persze igyekeznek kontextusfüggetlennek feltűnni, ami azonban hiú ábránd. „Az irodalmi hagyomány, az irodalmi múlt értékelése mindig a társadalmi-politikai jelen összefüggéseinek hálózatában készül, ezért az irodalmi értékelés hatása mindig túlterjed az esztétikai szemlélet belső körein, akkor is, ha az értékelő közösség határozottan ragaszkodik kinyilatkoztatásaiban a politikamentességhez, a literature pure fantazmagóriáihoz.” A szépirodalmihoz húzó beszédmód – vagy hívjuk inkább csak hajlékony esszéstílusnak – nemcsak a személyes értékítélet dilemmáit vállalja, hanem beismeri a „tisza irodalom” fogalmi kizártságát és nemkívánatosságát (bár mivel fogalmilag kizárt, kívánatos mivolta szóra sem érdemes). Az uralkodó tudományos szemlélet ugyanis – s ezt már mi tehetjük hozzá – tudományos szükségszerűséggel palástolja saját ideológiai mércéit, s úgy vizsgálta le az irodalmi műalkotásokat. Meghökkenő módon a szcientizmus szűrője éppen azáltal küszöböli ki a referencialitást mint ideológiát, hogy az areferencialitás tökélyre fejlesztését ruházza föl az ideológia státusával. A mű autoreflexivitása, önreprezentációjának intenzitásfoka, nyelvi autonómiája, immanenciája, a beszélt én szuverenitásának lebontása; nos, ezek az ideológémák éppen a morális, politikai, közösségi ideológémák helyére kerülnek, miközben sem a tökéletes autoreflexivitás, sem a teljes intenzitású önreprezentáció, sem a pusztán nyelvi önműködés, sem a beszélt én totális szövegszerűsége nem kivitelezhető.

A másik avantgárd gesztussal Kenyeres részletesen elmeséli Sárközi György *Viola* című regényét. Ricoeurre hivatkozva különbözteti meg a „récit” és a „histoire” fogalmakat; előbbi maga az olvasás, amely „teljesebb és gazdagabb” a mesénél (a szüzsénél), utóbbi a tartalmi összefoglalás, amely csak mesterségesen tételezhető, voltaképpen maga is egyfajta „récit”. Ezért állapítja meg az irodalomtörténész, hogy „nem lehet irodalmi művekről beszélni, csak olvasni lehet őket. Amikor irodalmi művekről beszélünk, akkor az mindig egy »Másik«.” Mindezt, hogy pusztán „olvasatok” vannak, a támadott tudományos beszédmód sem vitatná expliciten; tudományos egzisztenciája mégiscsak vitatja, hiszen ahol a tudós „olvas”, ott a laikus legfeljebb „utánolvasó”. Később így folytatódik az okfejtés. „Nem merjük kimondani, hogy tulajdonképpen nincs is irodalomtudomány, csak irodalom van. Ismeretes, Paul de Man az olvasást tartotta lehetetlennek, de az ellenkezőjét is meg lehet fontolni. Nincs értelmezés, csak olvasás van.” Kenyeres normatív kijelentése arra irányul, hogy az irodalomtörténet írjon „elolvasott művekről, irodalmi folyamatokról, írókról, írócsoportokról, nemzedékekről, műfajokról, stilisztikai-retorikai formákról, értelmezés- és megismerés-technikai módszerekről, lételméleti talányokról”, ám „ezek mind-mind önálló írások”, mivel „minket magunkat kell keresni bennük”; a tudós jobban teszi, ha „a szöveg határánál szerényen, illemtudóan megáll”. Halász Gábor „művészi tudós” oximoronját felidézve így hangzik a végső következtetés: „az irodalomtörténet nem tudomány, hanem alkalmazott irodalom”.

Nem vitás, s ez éppen a hermeneutika belátása, hogy a kritikus és az irodalomtörténész tevékenysége részben önmegértés is. Óriási kérdés viszont, hogy miként lehet stilisztikáról, retorikáról, interpretációs módszerekről anélkül írni, hogy behatolnánk a szövegkorpuszba. Mégis szerföltött szükséges – főként ha a tudományos megközelítések ciklikus szerveződését fogadjuk el – a kortárs magyar irodalomértés ellencsapása, „reakciója” az elmúlt évtizedek, csaknem fél évszázad fejleményei után. A tudományos közösség legfőbb tévedése abból fakad, hogy az irodalmi létezmódra vonatkozó kurrens(nek hitt) filozófiai nézeteket kéri számon az irodalmi múltól; úgy tesz, mintha a posztmodern „mozgó identitása” győzelmet aratott volna azon a csatatéren, ahol a modernizmusnak a – pozitívizmussal szembeszálló – magánmitológiája, identitáskonstrukciója kapitulált. Mintha az irodalom *dulce*-jét elkülöníthetnénk *utile*-jétől. Nem hagyhatjuk szó nélkül azonban, hogy ez a „filozófiapárti”, posztmodern irodalomtudomány paradox módon „tudományellenes” teóriákat emel a

KOVÁCS PÉTER BALÁZS (KPB), *Magányos páholy I.*, 2007; Áradás, 2014

KOVÁCS PÉTER BALÁZS (KP/B), Felőrlődés, 2014; Magányos páholy II., 2007

fenomenológiát „létértelmezési monopóliummal felruházó” (Cs. Kiss Lajos megállapítása a német filozófusról: *A filozófia és szociológia kompetenciavitája – a tudásszociológia metafizikai teljesítménye*) husserli tudománykoncepció rangjára. Hiszen éppen Jauss ismeri el, hogy „az az elvárás, mely szerint a tudomány racionális kultúráként újra betölthetné a vallás és a metafizika elveszett életvilágbeli funkcióját, megvalósíthatatlannak bizonyult” (*A szellemtudományok mintaszerűsége a diszciplínák párbeszédében*). Az a sajátos beszédmód, amelyet – ne kerülgessük – a Kulcsár Szabó-iskola – a magyar gondolkodástörténet filozófiai deficitjét helyesen érzékelve – megteremtett, ugyanúgy „alkalmazott irodalmat” művel – ha jobban megvizsgáljuk, még egy sajátos mondatszerkezetet is kimunkált –, s nem amiatt érheti jogos kritika (éri is jócskán), hogy nem torpan meg a szöveg határánál, hanem a „filozofikusság” – és egyes filozófusok – bunkósbotként való használata, az irodalomfogalom – no és a kánon – kisajátítása, beszűkítése miatt.

De térjünk át a „visszahumanizálás-levél” elemzésére, amelyben – utalva Heidegger *Levél a humanizmusról* című híres írására – Kenyeres Zoltán a Weöres Sándor recepcióját taglaló tanulmányomra reflektál. Weöres életműve a „tudományosan” nehezen megragadhatók közé tartozik. Amikor feltérképeztem fogadtatástörténetét, arra jutottam, hogy a – „marxista esztétika uralmi helyzetét” is támadva – Hartmann filozófiájából – és kimondatlanul az „élményszerű” esszéírás hagyományából – kiinduló Bata Imre, Tamás Attila, Kenyeres Zoltán, valamint a különös ornamentális fogalmat kreáló Szilágyi Ákos többet mutatnak belőle, mint a posztstrukturalista kritériumokat – a személyiség destabilizálását, a nyelv uralhatatlanságát stb. – rajta érvényesítők. (Ehhez hozzátartozik, hogy írásom elkészülte óta *„Beszélhetnek a kortársak”* címmel [Ráció, 2017] esszé- és tanulmánygyűjtemény jelent meg a költő életművéről.) Némileg visszatetsző ugyan, mert olyan színben tűnik föl, mintha összebeszéltünk volna, de teljesen egyetértünk egymással az immár túlrejtett mai magyar irodalomértést, a strukturalizmust követő „késő heideggeri nyelvfilozófiák” belátásait – még ha én megtévesztőnek is érzem ezt az elnevezést – illetően. „Ez sok szempontból fontos előrelépés volt, igényesebbé tette az elméleti-módszertani gondolkodást, de elég agresszív módon jóformán törölt, kiiktatott a tudományból minden megelőző megközelítést, aztán szinte észrevétlen egybefonódott a logocentrizmus derridai dekonstruálásával.” Az „értelmezhetőség-bizalom felszámolása”, „a mindenre kiterjedő kontingenciafogalom tételezése”, a „metafizika-tagadás abszolút foka” pedig valóban egy új metafizika, az esetlegesség metafizikájának boltozatát építi. Azzal mindenképpen vitába szállok ugyan, hogy Heidegger, Gadamer és a hermeneutika ezt a leegyszerűsítő stratégiát követte volna, sőt Heidegger és Gadamer éppen ellenkezőképpen nyilvánultak meg, az irodalom megismerésfunkcióját vallották, a fekete-erdei mester pedig éppen a költészetbe „menekítette” a gondolkodást, ám az bizonyos, hogy a magyarországi recepció egysíkúan – olykor bizony erős ferdítésekkel, torzításokkal – értelmezte őket (és nem csak őket).

Semmiképpen sem akarom azonban azt a látszatot kelteni, hogy Kenyeres Zoltán könyve csupán az irodalomtörténeti beszédmódokkal foglalkozik; sőt jellegzetesebb olvasata szerint ez inkább mellékszál a számos pályaképhez, visszaemlékezéshez, stílustörténeti áttekintéshez, a kollégák és pályatársak méltatásához, köszöntéséhez képest. A második fejezet (*Könyvek, nevek, arckok*) nélkülözhetetlen adalékokat nyújt Király István és Szabolcsi Miklós portréjához – ki-ki belátására bízható, hogyan értékeli történelmi szerepüket –, vagy akár Sipos Lajoséhoz, Rónay Lászlóéhoz és Tarján Tamáséhoz. Tamási Áron, Spiró György, Kertész Imre, Szakonyi Károly, Juhász Ferenc, Krasznahorkai László, Nádas Péter: az impozáns névsor így sem teljes; valamennyiüket bensőséges hangvétellel, gyakran az irodalomtörténész titokzatos műhelyébe is bepillantást engedve helyezi el valóságos otthoni és emlékezetbeli polcán a szerző. Főhősei – nehéz választani, hiszen orosz regényeket meghazudtolóan sokan bukkanak föl, térnek vissza újra és újra a kötet lapjain – mégis Weöres Sándor és Lukács György. Megfontolandó, a személyes érintettség okán többszörös áttétellel, hogy Kenyeres Zoltán miként látja és láttatja Lukács Györgyöt. A portréjához rajzolt vonások az utolsó esszéből (*Utószó helyett: Lukács, Marcuse, liberalizmus*) részletgazdagon tárulkoznak föl, de mintegy a legtöbb nagy ívű eszmefuttatáson áthúzódnak, cizellálódnak. Szívesen vennék kézbe egy mai, hűvösebb fejjel átgondolt, szélesebb perspektívába helyezett, hosszabb lélegzetű munkát, akár röpiratot, amelyben az irodalomtörténész végigveszi, Lukács György életművéből pontosan mi tarthat számot érdeklődésünkre a 21. században – nekünk, irodalmároknak. Itt Lukács politikai írásait Marx és a frankfurtiak (főként Marcuse) filozófiájában véli átmenthetőknak. Való igaz, a frankfurtiak kultúrkritikája a fogyasztói társadalomról és a kultúrüzem dübörgéséről egyre időszerűbb.

Nehéz lenne véka alá rejtennem, hogy a magyar nemzeteszme terén sok vitatémánk akadna – bár például Adyt, Jászit és Bibót hasonlóképpen értékeljük, akárcsak a származás és identitás képletét –, hiszen semmiképpen sem tudnék azonosulni az „akkor hát máshol és máskor és máshogy kell újrakezdeni” lukácsi testamentummal; jómagam a szocialista kultúrfelfogástól idegenkedem. Ezért is szisszenhettem föl, amikor az Agárdi Péter eszmetörténeti traktátusát bemutató kritikának kezdtem neki. Miként meg-megakasztotta a roppant világos és kiérlelt, az angolszász tradíciót bravúrosan magyarosító esszéek böngészését a sok nyomdhiba, elütés; a sors fintora, hogy az „esszéusokat” az esszé apoteózisát patronáló könyvben rendre „esszéusokként” szedi a nyomda ördöge.

Ha a módszer abszolutizálása nem is lenne termékeny, így kívánatos, általánosan megkövetelhető sem, én magam lennék az utolsó, aki „az irodalomról való vélekedést” habozna átmenteni „a szép-irodalom felségterületére”, hiszen amúgy is onnét merítem vélekedésemet (ha van olyan egyáltalán). Költőként nem úri passzióból indultam az új és új határátkelésekre – teli az útlevellem vízumbélyeggel –, hanem mert kezdettől tapasztalom a kortárs magyar költészettörténeti stúdiók fogyatékoságait, s nem maradhattam tétlen. Remélhetőleg nem zárják le sem a határ menti falvakat, sem a zöldhatárt. Kenyeres Zoltán ebbéli, megingathatatlan álláspontja köré népes tábor gyűlik, multidiszciplináris és sokszínű. Kifejezések jutnak eszembe, orvosi terminusnak is beválnak: Radnóti Sándornál a „poszt-modern zsandár”, Ács Margitnál az irodalomból „kiűzetett” író, Bezeczký Gábornál a „senkiföldjén” rekedt irodalom, Márkus Bélánál a szocialista „egyszólamúság” átmentése, Nyilasy Baláznál a „nyelv-mítosz” és „fetiszizált válságképviselő”, Papp Endrénél a „nemzetnélküliség programja” a tünetcsoport egyikét-másikát diagnosztizálja. Nincs más hátra, mint hogy ki-ki valós alternatívát kínáljon. (Savaria University Press, 2018)

